

В. Ф. ГЕНІНГ

**Деякі питання розвитку
археологічної науки**

У розвитку радянської археології останнім часом сталися певні зрушення у розробці теоретичних проблем як у галузі методики, так і методології. Постановка їх в археологічних дослідженнях нерозривно пов'язана з загальним напрямом у розвитку сучасних конкретних наук про суспільство. «Стало очевидним,— пише М. А. Барг,— що дальший прогрес цих наук перебуває в прямій залежності від того, наскільки загальні категорії і закони історичного матеріалізму стануть для кожної даної науки особливою системою її марксистської методології»¹.

Розробка методологічних питань — одне з найактуальніших завдань сучасної радянської археології, і в цьому запорука її дальших успіхів. У кожній науці завжди є теоретичний та емпіричний рівні, взаємодія яких у процесі наукового пізнання рухома, діалектична. Емпіричний матеріал зростає досить швидко і у великій кількості. Спочатку він, як правило, підтверджує теоретичні побудови, а пізніше, переростаючи досягнутий рівень, виявляє в них суперечності. Виникає необхідність їх розв'язання, з'являється нова теорія, яка усуває не лише суперечності, а й охоплює нову, ширшу й багатшу предметну галузь. Така діалектика пізнання, таку саму картину дає й історія розвитку радянської археології.

Нагромадження великої кількості матеріалу на зорі розвитку археологічної науки в першій половині XIX ст. привело до появи ряду теоретичних висновків у другій половині століття (праці Г. Мортільє, О. Монтеліуса, Г. Коссіні та ін.). У більшості теоретичних побудов цих авторів панували формально-логічні схеми, багато чого вони перенесли механічно з природознавства. На цьому етапі ці теорії, безумовно, сприяли дальшому науковому прогресу, і наступний період був часом бурхливого розвитку емпіричних досліджень в археології.

З приходом в археологію радянських учених дедалі більше викриваються суперечності пануючих теорій, які були піддані критиці з позицій марксизму-ленінізму. Численні теоретичні праці радянських археологів 20—30-х років були першими кроками в становленні археології на загальнометодологічних позиціях історичного матеріалізму. Природно, що на тому етапі цей прогрес торкнувся самих основ, кінцевої мети науки — утвердження загальносоціологічних законів марксизму-ленінізму у вивченні історії первісних і ранньокласових суспільств.

Не дивно, що найбільше значення мали праці, присвячені загальній теорії розвитку первісності як особливої соціально-економічної формації, а також проблема її періодизації і соціологічного осмислення окремих категорій археологічного матеріалу й методів їх дослідження². Ці праці утвердили марксистські позиції в археології, поставили її на нову теоретичну основу. І дослідження радянських археологів 40—60-х років дали чудові зразки поєднання емпіричного та теоретичного методів у висвітленні соціально-економічної історії конкретних суспільств. Безперечно, великим внеском у науку були монографічні дослідження

П. П. Єфименка періоду палеоліту, С. В. Кисельова з історії Південно-Сибіру, Б. О. Рибаківа про ремесло стародавньої Русі та ін.³

Поряд з конкретно-історичними дослідженнями радянські археологи звернулися до теоретичних пошуків у галузі, яка до цього часу залишалась у тіні. Це — проблема обґрунтування питання археологічної культури і співвідношення його з етнічними спільнотами⁴.

І все ж за останнє десятиріччя все більше почав виявлятися надмірний ухил у сторону чисто емпіричних досліджень і відставання у теорії. Свідченням цього є, зокрема, дискусії з проблем окремих епох і культур, які, проте, не дали поки що позитивних результатів, а також поява ряду статей із закликком до теоретичних розробок методологічних проблем. З цією метою у багатьох наукових установах проводяться теоретичні семінари, де обговорюються передусім проблеми методів і методології археологічних досліджень⁵. І нарешті про актуальність поставлених завдань свідчить організація та діяльність секції «Методики і теорії» на всесоюзних сесіях, що розглядали підсумки польових археологічних досліджень 1971 і 1972 рр.

Очевидно, що в археологічній науці знову створилась ситуація, коли емпіричний матеріал розкриває ряд суперечностей в теорії і коли необхідним є його переосмислення на новому, вищому теоретичному рівні. На порядку денному — питання про розробку теоретичних основ археології як науки, що не лише характеризується специфічними джерелами і прийомами дослідження, а й базується на певних, теоретично обґрунтованих власних методологічних принципах⁶. Отже, археологи повинні підвищувати рівень філософських знань, ґрунтовніше оволодівати досягненнями сучасного науковознавства.

Загалом методологія розглядається як «спосіб одержання і організації знання в процесі відображення дійсності з метою її перетворення»⁷. Дуже важливе значення у розробці методології має гносеологічна основа, на якій базується наше знання. Саме вона в радянській науці спирається на марксистське вчення про діалектичний матеріалізм і зумовлює принципи відмінності у методах та завданнях радянської й буржуазної археології.

Методологія конкретної науки в логічному відношенні є синтезом всього теоретичного змісту філософії діалектичного матеріалізму та основних законів і принципів певної сфери наук. За своєю структурою вона визначається «як система ідей, що включає: а) головні методологічні принципи даної галузі наук, б) закони взаємного зв'язку і принципи даної галузі наук, в) закони взаємного зв'язку і принципи використання методів дослідження, г) логічний аналіз основних понять і законів даної галузі наук»⁸. Методологія конкретної науки завжди органічно пов'язується з самою суттю її, з усім дослідницьким процесом пізнання. Вона виступає не як особливий розділ науки, а як аспект пізнавальної діяльності, система, що встановлює певний порядок, правила, принципи наукових досліджень.

У наш час у радянській археології дедалі більшу увагу привертають питання вдосконалення методики дослідження археологічних джерел і проблеми методології. Зростаючі масштаби польових досліджень, накопичення величезного фактичного матеріалу і в зв'язку з цим дальше розширення джерелознавчої бази ставлять перед нами нові завдання, для розв'язання яких необхідні нові методи й досконаліша теоретична основа розробки конкретної методології археології як окремої самостійної галузі наукового пізнання⁹. І хоч пошуки у цьому напрямі давно вже почалися¹⁰, зроблено ще дуже мало. Справа, мабуть, не у відсутності методологічних принципів чи окремих теоретичних положень, а в тому, що вони до цього часу науково не сформульовані і теоретично не обґрунтовані. Тому одним з найближчих завдань у розвитку археології має бути

упорядкування всієї системи наших знань, що передбачає їх критичний аналіз і теоретичне обґрунтування.

Згадані вище два рівні пізнання — науково-емпіричний та теоретичний, хоч і нерозривно пов'язані, але істотно відрізняються за характером своїх завдань, за методами і результатами пізнавального процесу. Досить об'єктивно оцінити загальний рівень розвитку сучасної археології ми зможемо лише тоді, коли проведемо всебічний методологічний аналіз, дамо чітке визначення пізнавальних завдань та методів дослідження і нарешті встановимо співвідношення емпіричного й теоретичного шляхів у цій галузі. У сучасному науковознавстві досить добре розроблені критерії, що визначають ступені наукового пізнання і відповідно до них методи дослідження¹¹. Аналіз рівнів пізнання в археології допоможе ясніше окреслити першочергові завдання як в емпіричній, так і теоретичній галузях, аргументованіше вирішити конкретні проблеми.

Одним з центральних питань в організації чіткої логічної структури науки є визначення її об'єкта і предмета пізнання. Ця кардинальна проблема була знову чітко поставлена в радянській археології за останні роки, але вивчена вона поки що недостатньо, хоч уже й намітились деякі істотні розбіжності в її вирішенні¹². Якоюсь мірою це можна пояснити існуючими у сучасному науковознавстві різними точками зору на визначення об'єкта і предмета пізнання. Логіки, що розглядають насамперед загальний процес досягнення істинних знань, виділяють у ньому не об'єкт і предмет науки, а основи, які входять до її логічної структури поряд з законами, основними поняттями, теоріями та ідеями. Основи науки становлять насамперед ті теоретичні положення, що відображають загальні закономірності предмета даної науки, які розкриваються певною мірою з тієї чи іншої сторони в усіх її теоріях¹³. Логіки в даному випадку не відрізняють терміни «предмет», «об'єкт», як у філософській літературі, де під ними розуміють існуючу незалежно від нашого пізнання об'єктивну реальність.

У методології об'єкт пізнання і предмет пізнання виділяються для кожної науки досить чітко.

Поширеною є думка, що об'єкт археології — це археологічні пам'ятки, або, інакше кажучи, матеріальні залишки життєдіяльності стародавніх суспільств. Тут необхідне уточнення. Об'єкт науки не можна ототожнювати з об'єктивною реальністю (археологічними пам'ятками). Об'єктом археології слід вважати лише «ті об'єктивні властивості, зв'язки і відношення, які включені до процесу пізнання¹⁴ у ході вивчення археологічних матеріалів. Необхідно також з'ясувати, якою мірою і на якому етапі таким об'єктом є самі стародавні суспільства, а не лише опрідечені результати їх діяльності.

Формування предмета науки розглядається в сучасній методології з двох боків: «1. Предмет пізнання формується в результаті пізнавальних операцій з об'єктом пізнання. 2. Предмет пізнання являє собою сукупність властивостей, зв'язків і законів, що вивчаються даною наукою і виражені в певних логічних і знакових формах»¹⁵. Предмет науки в цьому визначенні наближається до основи науки. Зміст його детермінований в першу чергу об'єктом вивчення. Щодо археології, то труднощі визначення змісту її предмета починаються саме звідси: що становить його специфіку, сукупність яких властивостей, зв'язків і законів? Дослідження цієї проблеми має надзвичайно важливе значення для дальшого розвитку теоретичного фундаменту археологічної науки, тому що ця сторона і визначає її структуру в цілому, зміст її законів та теорій, гіпотез, методів і апарату понять.

Структура предмета науки, хоч і зумовлена структурою об'єкта,

значною мірою самостійна. Крім пізнаних основних закономірностей розвитку об'єкта, вона включає також історію науки, методи і логічний апарат, що використовується на різних стадіях процесу пізнання. Це ставить перед нами завдання старанного аналізу історії археології з точки зору властивостей археологічних пам'яток, які досліджувались протягом її розвитку, застосовуваних при цьому методів та їх гносеологічного обґрунтування.

Категорією закон, яка в конкретних науках є кістяком основних понять і теорій, в археології, щоправда, до цього часу взагалі не оперували. Зібрано уже досить фактів, які відображають певну емпіричну закономірність, послідовність явищ, але ще не вивчена їх внутрішня необхідна залежність. Так, емпіричним шляхом встановлено одночасність речей одного типу в межах певної епохи або, припустимо, зв'язок між співвідношенням залишків кісток різних тварин у культурному шарі і розвитком окремих галузей господарства у стародавніх мешканців тощо. Але подібні емпіричні закономірності і деякі теоретичні положення археології ще не підняті до рівня законів і наукових теорій. У законі йдеться про «об'єктивні, істотні, необхідні, повторювані, загальні, стійкі за певних умов зв'язки (або відношення), їх організацію, порядок або послідовність зміни чи розвитку»¹⁶ і виконує в науці функцію її фактичної бази, під якою слід розуміти положення, відображаючі предмет даної науки і загальний характер. Відкриття законів, що відбивають об'єктивний зв'язок дійсності, найважливіше завдання науки. Відкриваються вони через гіпотези (здогади, перехід від можливого до дійсного, дослідження способів доказу і перевірка їх істинності). Гіпотеза стає законом, коли має достатню аргументацію, доказовість її загальності. Закони науки виступають як вихідні принципи для систематизації знань і як кістяк теоретичних побудов. Такі закони в археології ще не сформульовані, а звідси і слабкість її теорій.

Наукові теорії концентрують основні знання даної галузі, досягаючи певного ступеня повноти. Вони сприяють систематизації досягнутих наслідків, а також рухують вперед, до нових відкриттів.

Наукова теорія — це «сукупність понять і суджень стосовно певної предметної галузі, об'єднаних в єдину, істинну, вірогідну систему знань за допомогою певних логічних принципів»¹⁷. Ці знання є завжди вивідними, вихідні положення для них черпаються з понять і законів науки. Теорії можуть бути частковими, специфічними і загальними залежно від характеру фундаментальних законів, що входять до їх структури. В археології на роль найбільш загальної теорії претендує, мабуть, теорія археологічної культури, яка найповніше відображає об'єкт цієї науки. Це усвідомлено археологами досить давно, тому, очевидно, навколо даної проблеми неодноразово розгортались гострі дискусії, які внесли в науку багато нового, але кардинального вирішення так і не досягли¹⁸. Головна причина тут, мабуть, в тому, що закони й поняття, на яких повинна базуватись кожна теорія, самі не мають чітких визначень, і більшість авторів намагалась спертись у побудові теорії виключно на емпіричний базис. Тому багато дослідників стихійно-емпірично підійшли до правильних висновків у цій галузі, але належної аргументації, науковості теорія археологічної культури ще не набула.

Останнім часом у літературі порушена цікава проблема — теорія археологічного типу¹⁹, яка має надзвичайно важливе значення, тому що типологія є провідною у всій системі археологічних знань. Однак і тут наявні ті ж недоліки, що й в розробці теорії археологічної культури.

Однією з найактуальніших проблем радянської археології є розробка апарату понять²⁰. «Строго визначити поняття — це значить знайти такі межі його змісту, які б забезпечили його однозначне використання в усіх можливих висловлюваннях теорії і виключили б можливість

появи в теорії пов'язаних з ним логічних парадоксів»²¹. На жаль, навіть такі широкоживані поняття, як «факт», «пам'ятка», «тип», «археологічна культура» та багато інших, зовсім не визначені як наукові поняття у специфічному застосуванні в археології. Без створення системи понять неможливі широкі теоретичні дослідження.

Метод пізнання, як друга важлива складова частина науки, також залишає бажати кращого в теоретичній археології. Безперечно, в основі його лежить марксистський діалектичний метод, що є загальним методом пізнання. Але в чому конкретна специфіка прийомів і операцій, які ведуть до осягнення знань в археології з її численними особливостями як у вихідному матеріалі (факти), так і в науково-теоретичних побудовах? Методи аналізу, синтезу аналогій, порівнянь, моделювання тощо, широко використовувані нами, досі теоретично не узагальнені, не досліджено ні їх логічної структури, ні гносеологічного обґрунтування стосовно специфіки археологічної науки.

Через масовість археологічних джерел і великі масштаби емпіричних досліджень широкого застосування набули різні методи кількісного аналізу, пов'язані з певним рівнем математизації вихідних даних²². Хоч вони, безумовно, досить перспективні, проте слід мати на увазі, що користуватися ними необхідно на основі ґрунтовного вивчення пізнавальних завдань, зумовлених специфікою археологічних досліджень. Кількісні методи аналізу нерідко застосовуються в цій галузі по аналогії з іншими науками. Кожний раз потрібно завжди попередньо визначити параметри вимірів (що і як) та способи виразу математичних результатів у логічній формі, щоб будувати теоретичні висновки. Останнє — дуже важливий елемент методу кількісного аналізу, що засвідчує його цінність в цілому. Сформулювати пізнавальні завдання різних методів кількісного аналізу можна лише виходячи з теоретичних побудов і завдань.

У сучасну науку все ширше входить системний метод пізнання, який уявляється найперспективнішим і в археології, де він, однак, ще не знайшов свого розвитку.

Розглядаючи археологію з боку організації системи і методів її знань, логічної організації системи взаємопов'язаних теорій, можна констатувати якщо не відсутність, то принаймні надзвичайно велике відставання теоретичних досліджень в археологічній науці на даному етапі її розвитку. Здавалося б, теоретичні дослідження мають в археології досить значне поширення. Справді, коли ми переходимо від систематизації матеріалів до їх порівняльного аналізу та інтерпретації, то це вже теоретичні побудови. Але питання в тому, яким є їх рівень, на яких законах вони базуються, настільки об'єктивно й повно відображають вивчене явище і, нарешті, якими науково обґрунтованими методами здобуто ці теоретичні висновки. Такий підхід відображає рівень зрілості науки, здатність її до саморозвитку і збагачення новими відкриттями. І в цьому плані доводиться констатувати, що зараз теоретичні основи археології не тільки не впорядковані, не зведені у систему, а й недостатньо чітко сформульовані, на що вже не раз вказували дослідники.

¹ М. А. Барг. Учение об общественно-экономических формациях и конкретный анализ исторического процесса.— Очерки методологического познания социальных явлений. М., 1970, с. 249.

² А. И. Бернштам, Е. Ю. Кричевский. К вопросу о закономерности в развитии архаической формации (К разработке теоретического наследия Маркса, Энгельса, Ленина).— ИГАИМК, т. XIII, 1932, вып. 3, с. 1—52; Б. Л. Богоевский. Ленин о первобытном коммунизме.— В. И. Ленину Академия наук СССР. Л., 1935, с. 161—184; П. И. Борисовский. Производительные силы родового общества.— Первобытное общество. М., 1932, с. 64—76; А. Я. Брюсов. Восстановление общественно-экономических формаций в культурах неолитического типа.— Труды секции теории и методологии РАНИОН, т. 2. М., 1928, с. 9—34; С. Н. Быковский. Доклассовое общество как

социально-экономическая формация.— СЭ, № 1-2, М., 1934, с. 6—39; його ж. Ленин и основные проблемы доклассового общества. М.—Л., 1935; його ж. Методика исторического исследования. Л., 1931; його ж. Ф. Энгельс и проблема периодизации истории доклассового общества.— СЭ, № 6, М., 1934, с. 17—39; П. П. Ефименко. Маркс и проблемы древнейшего периода первобытно-коммунистического общества.— ИГАИМК, вып. 81, 1934, с. 3—29; Б. С. Жуков. Вопросы методологии выделения культурных элементов и групп (по материалам волго-финских погребенных культур).— Культура и быт населения Центральной промышленной области. М., 1929, с. 31—35; С. В. Киселев. Поселения. Социологический очерк.— Труды секции теории и методологии РАНИОН, т. 2, 1928, с. 35—68; Е. Ю. Кричевский. Взгляды Маркса на доклассовое общество.— Проблемы истории материальной культуры. № 3—4, М., 1933, с. 15—26; його ж. Развитие производства общества.— Первобытное общество. М., 1932, с. 155—198; Ф. В. Кипарисов. Вещь — исторический источник.— ИГАИМК, вып. 100, 1933, с. 3—22; Н. М. Маторин. Первобытный коммунизм.— Первобытное общество. М., 1932, с. 5—26; Т. С. Пассек. К вопросу о приеме сравнения в истории материальной культуры.— ИГАИМК, вып. 100, 1933, с. 329—391; В. И. Равдоникас. За марксистскую историю материальной культуры.— ИГАИМК, т. 7, вып. 3-4, Л., 1930, с. 94; його ж. О закономерности развития доклассового общества.— ПИМК, № 9—10, 1933, с. 4—13; його ж. О периодизации истории доклассового общества.— Проблемы истории докапиталистического общества, 1934, № 7-8 с. 72—87; його ж. О применении метода диалектического материализма к истории доклассового общества.— СГАИМК, № 9-10, 1931, с. 5—32; А. В. Шмидт, В. И. Равдоникас. О развитии взглядов Маркса на первобытное общество. Л., 1931; А. В. Шмидт. Типы родового общества по археологическим данным.— Первобытное общество. М., 1932, с. 235—254; його ж. О хронологии доклассового общества.— ПИМК, № 1-2, 1933, с. 7—15.

³ П. П. Ефименко. Первобытное общество. К., 1953; Т. С. Пассек. Периодизация трипольских поселений (III—II тысячелетия до н. э.).— МИА, 1929, № 10; i j ж. Трипольская культура. К., 1941; С. Н. Бибииков. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре.— МИА, 1953, № 38; С. В. Киселев. Древняя история Южной Сибири. М.; Б. А. Рыбаков. Ремесло древней Руси. М., 1948.

⁴ М. И. Артамонов. К вопросу об этногенезе в советской археологии.— КСИИМК, вып. XXIX, М., 1949; його ж. Этнос и археология.— Теоретические основы советской археологии. Л., 1969; А. Я. Брюсов. Археологические культуры и этнические общности.— СА, XXVI, М., 1956; А. Д. Удальцов. Роль археологических материалов в изучении вопросов этногенеза...— Против вульгаризаторов марксизма в археологии. М., 1953; А. А. Формозов. Могут ли служить орудия каменного века этническим признаком? — СА, 1957, № 4; П. Н. Третьяков. Этногенетический процесс и археология.— СА, 1962, № 4; Л. С. Клейн. Катакомбные памятники эпохи бронзы и проблема выделения археологических культур.— СА, 1962, № 2; його ж. Проблема определения археологической культуры.— СА, 1970, № 2; А. П. Смирнов. К вопросу об археологической культуре.— СА, 1964, № 4; А. Л. Монгайт. Археологические культуры и этнические общности (к вопросу о методике историко-археологических исследований).— «Народы Азии и Африки», 1967, № 1; И. С. Каменецкий. Археологическая культура — ее определение и интерпретация.— СА, 1970, № 2, с. 18—36.

⁵ Ю. Н. Захарук. О методологии археологической науки и ее проблемах.— СА, 1969, № 3; його ж. Ленинское теоретическое наследие и некоторые вопросы развития археологической науки.— СА, 1970, № 2; Л. С. Клейн, С. С. Миняев, Ю. Ю. Пиотровский, О. И. Хейфиц. Дискуссия о понятии «археологическая культура» в проблемном археологическом семинаре ЛГУ.— СА, 1970, № 2; Теоретические основы советской археологии (тезисы докладов на теоретическом семинаре ЛОИА АН СССР, I—IV, 1970 г.). Л., 1969.

⁶ Ю. Н. Захарук. О методологии...; його ж. Ленинское теоретическое наследие..., с. 10.

⁷ Методологические основы научного познания. Под ред. проф. П. В. Попова. М., 1972, с. 5.

⁸ В. Ф. Сержантов. Введение в методологию современной биологии. Л., 1972, с. 17.

⁹ Ю. Н. Захарук. О методологии...; його ж. К вопросу о содержании и взаимоотношении методологии, методики и теории археологии.— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 года. М., 1972, с. 1—4; його ж. Ленинское теоретическое наследие и некоторые вопросы..., с. 8—17; В. М. Массон. Развитие теоретических основ советской археологии.— Теоретические основы советской археологии. Л., 1969, с. 23—27.

¹⁰ В. С. Бочкарев. К вопросу о структуре археологического исследования.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 56—60; Ю. Н. Захарук. К вопросу о содержании и структуре археологической теории.— Там же, с. 43—46; Л. С. Клейн. О приложении идей кибернетики к построению общей теории археологии.— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований. М., 1972, с. 14—16; Б. А. Колчин. Интеграция наук и археология.— Ленинские идеи в изучении истории первобытного общества, рабовладения и феодализма. М., 1970; Я. А. Шер. Некоторые вопросы теоретической археологии.— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых ис-

следований 1971 г. М., 1972, с. 401—405; його ж. К характеристике структуры общей археологии.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 53—56.

¹¹ Методологические основы..., с. 120—175.

¹² Г. П. Григорьев. О предмете археологии. Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 41—43; Ю. Н. Захарук. О методологии археологической науки и ее проблемах.— СА, 1963, № 3; його ж. Ленинское теоретическое наследие и некоторые вопросы..., с. 8—17; Див. статті В. Ф. Генінга і В. Д. Вікторової про предмет археології у цьому самому збірнику.

¹³ Логика научного исследования. Под ред. П. В. Копнина и М. В. Поповича. М., 1965, с. 295.

¹⁴ Методологические основы..., с. 58.

¹⁵ Там же, с. 60.

¹⁶ Там же, с. 146.

¹⁷ Там же, с. 153.

¹⁸ М. И. Артамонов. Этнос и археология.— Теоретические основы советской археологии. Л., 1969; В. С. Бочкарев. К вопросу о структуре археологического исследования..., с. 56—60; А. Я. Брюсов. Археологические культуры и этнические общности.— СА, XXIV, М., 1956; В. Ф. Генинг. Узловые проблемы изучения пяноборской культуры.— Вопросы археологии Урала, вып. 4, 1962, с. 37—50; його ж. История населения Удмуртского Прикамья в пяноборскую эпоху (часть I, Чегандинская культура).— Вопросы археологии Урала, вып. 10, 1970, с. 175—188; Г. П. Григорьев. Культура и тип в археологии: категория анализа или реальность?— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 5—9; М. П. Грязнов. Классификация, тип, культура.— Теоретические основы советской археологии. Л., 1969, с. 18—22; Ю. Н. Захарук. Ленинское теоретическое наследие и археологическая наука.— Ленинские идеи в изучении истории первобытного общества, рабовладения и феодализма. М., 1970, с. 7—16; його ж. О методологии археологической науки и ее проблемах.— СА, 1969, № 3; його ж. Ленинское теоретическое наследие и некоторые вопросы..., с. 8—17; И. С. Каменецкий. Археологическая культура — ее определение и интерпретация.— СА, 1970, № 2, с. 18—36; Л. С. Клейн. Катакомбные памятники эпохи бронзы и проблема выделения археологических культур.— СА, 1962, № 2; його ж. Проблема определения археологической культуры.— СА, 1970, № 2; Л. С. Клейн, С. С. Миняев, Ю. Ю. Пиотровский, О. И. Хейфиц. Дискуссия о понятии «археологическая культура»...; Э. С. Маркьян. Культурологические проблемы археологии.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 81—82; А. Л. Монгайт. Археологические культуры и этнические общности...; И. С. Пиоро. Этнос и археологическая культура.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 62—65; Э. В. Сайко. К вопросу о понятийном аппарате в современной археологии.— Там же, с. 60—62; А. П. Смирнов. К вопросу об археологической культуре.— СА, 1964, № 4; П. Н. Третьяков. Археологические культуры и этнические общности.— Теоретические основы советской археологии. Л., 1969, с. 28—33.

¹⁹ В. С. Бочкарев. К вопросу о структуре археологического исследования..., с. 56—60; Г. П. Григорьев. Культура и тип в археологии..., с. 5—9; М. П. Грязнов. Классификация, тип, культура..., с. 18—22; И. С. Каменецкий. К вопросу о понятии типа в археологии.— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 354—357; Г. С. Лебедев. Структурная типология погребального ритуала (по материалам Скандинавии эпохи викингов).— Там же, с. 3—4; Г. Н. Матюшин. К вопросу о методах классификационного анализа пластинчатых изделий.— Там же, с. 336—339; його ж. К вопросу об основных принципах единой таксономической системы и применение ЭВМ в археологии.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 70—73; Н. Л. Подольский. Об оценке классификации значимости признаков.— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 395—398; А. Н. Рогочев. Методические и методологические основы классификации номенклатуры каменных орудий.— Там же, с. 410—414.

²⁰ Ю. Н. Захарук. О методологии археологической науки и ее проблемах..., с. 15; його ж. Ленинское теоретическое наследие и некоторые вопросы..., с. 11; Б. А. Колчин. Интеграция наук и археология, с. 47—48; Э. В. Сайко. К вопросу о понятийном аппарате..., с. 60—62.

²¹ Логика научных исследований..., с. 109.

²² А. А. Бобринский. Метод количественной оценки сходства и различия форм керамики (опис. формальн. процедуры).— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 332—335; В. Ф. Генинг. Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок.— Там же, с. 10—13. Повна публікація: СА, 1973, № 1, с. 114—136; Д. В. Деопик. Соотношение статистических методов и стратиграфических данных в археологических исследованиях.— Там же, с. 47—48; Г. Н. Матюшин. К вопросу об основных принципах единой таксономической системы..., с. 70—73; Н. Л. Подольский. Об оценке классифика-

ціонної значимости признаков..., с. 395—398; Ю. А. Смирнов. Погребения эпоха неолита и раннего металла лесной полосы Восточной Европы (опыт количественного анализа).— Тезисы докладов на секциях, посвященных итогам полевых исследований 1971 г. М., 1972, с. 348—352; С. А. Семенов. О математизации археологии.— Тезисы докладов сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований 1972 г. в СССР. Ташкент, 1973, с. 65—67.

В. Ф. ГЕНИНГ

Некоторые вопросы развития археологической науки

Резюме

В развитии конкретных наук на современном этапе одной из актуальных проблем стала разработка специально-научной методологии. Решение этого вопроса невозможно без создания фундаментальных теоретических концепций, лежащих в основе всего здания каждой науки.

В развитии археологии можно проследить несколько этапов, когда накопление эмпирического материала порождало новые теоретические концепции, содействовавшие дальнейшему подъему науки. Внедрение первыми советскими археологами марксистских гносеологических принципов в познание исторического процесса впервые поставило археологию на подлинно научные историко-материалистические позиции и привело к появлению ряда крупных исследований по социально-экономической и этнической истории древних народов нашей страны.

На современном этапе развития археологии обнаружилось большое несоответствие между колоссальным объемом накопленного эмпирического материала и возможностями его теоретического исследования. Первоочередной задачей стала разработка вопросов методологии археологии, как особой, самостоятельной области научного познания, отличающейся не только спецификой источников, но и методов теоретического исследования, спецификой изучаемых ею объективных закономерностей.

Особенно актуальным в этом плане является вопрос о соотношении эмпирического и теоретического уровней исследований в археологии, определении познавательных задач этих уровней и разработка понятийного аппарата. Лишь пристальное внимание к методологическим проблемам позволит выработать такие теоретические концепции, которые приведут к новому качественному подъему археологических исследований.

В. П. ДУШЕВСЬКИЙ, Ю. Г. КОЛОСОВ

Реконструкція природних укрить над мустьєрськими стоянками Заскельне V та VI

У східній частині передгірського Криму, в районі масиву Ак-Кая (балка Красная), відкриті мустьєрські стоянки Заскельне V та VI (рис. 1). На відміну від раніше досліджених стоянок цього часу (Кіік-Коба, Вовчий грот, Чокурча, Старосілля та ін.), вони знайдені не в печерах та гротах, а безпосередньо під урвистою стінкою заввишки 10—12 м, де, однак, не збереглися навіть сліди природних укрить. У той самий час на їх існування в давнину вказують відклади, які містять культурні шари, а також розташовані в межах стоянок або нижче по схилу великі брили каміння.

Встановлення морфологічного вигляду та походження зниклих порожнин є важливим для археології та геоморфології. Труднощі полягають в тому, що подібні роботи до цього часу не провадилися, хоч і здійснювалися окремі спроби¹. Для з'ясування цих питань Кримська палеолітична експедиція Інституту археології АН УРСР провела спеціальні дослідження. Були вивчені сучасні печери та гроти в районі Ак-Кая, їх морфологічна будова, генезис та належність до певних форм рельєфу. Розглядалися можливості використання стародавньою людиною цих порожнин, які відповідають різним генетичним класам. Порівнювалися відклади, виявлені під час археологічних розкопок на стоян-